

Turkish Studies **Language and Literature**

Volume 14 Issue 4, 2019, p. 1907-1924

DOI: 10.29228/TurkishStudies.39230

ISSN: 2667-5641

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 12.10.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 20.12.2019

📅 *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (26.11.2019)-Referee 2 (08.12.2019)- Referee 3 (06.12.2019)

This article was checked by iThenticate.

OĞUZ TÜRKÇESİ METİNLERİNDEN SALSAL-NÂME’NİN PARİS NÜSHASI*

*Nadir İLHAN***

ÖZ

Büyük Selçuklu Devleti ve Anadolu Selçuklu Devletini yanında Osmanlı imparatorluğunu da kuran Oğuzlar, 13. asırdan itibaren kendi ağız özelliklerine dayalı Eski Türkiye Türkçesi, Eski Oğuzca veya Eski Anadolu Türkçesi de denilen edebi yazı dillerini geliştirmişlerdir. Harezm, Maveraü'n-nehir ve Horasan bölgelerinde önemli edebi ilmi eserler ortaya koyarak tecrübe kazanmış Anadolu sahasında yazı diline dönüşmeden önce bu bölgelerde yaygın kullanıma sahip olmuştur.

Anadolu sahasına 11. yüzyıldan itibaren gelmelerine rağmen 11 ve 12. yüzyıllara Oğuzlardan kalma eserler ele geçmemiştir. 13. yüzyıla ait olabileceği söylenen ama günümüze ulaşmayan bazı eserlerin varlığından da muhtelif kaynaklarda bahsedilmektedir. Bazı araştırmacıların eserlerinde, kaynaklarda 'günümüze ulaşmayan, Oğuzcanın ilk eserlerinden' şeklinde varlığından bahsedilen Salsal-nâme'nin 1571'de İbni Yusuf tarafından tekrar nazmedildiği söylenen Paris nüshası eserin günümüze ulaştığını göstermektedir.

Eserin National Biblioteque'de bulunan Paris nüshası 49 varak olup Suppliment Turc 1207'de kayıtlı olan eksik bir Hafız Divanı'na 73b varak numarasıyla numaralandırılmış olarak eklenmiş 97a varak numaralı sayfada tamamlanmıştır. National Biblioteque'de bulunan Paris nüshası ile ilgili Aldo Galota'nın Turcica'daki yazısında (Galotta. 1991: 179) hikâyenin 1571'de İbni Yusuf tarafından tekrar nazmedildiği bilgisi verilmiştir.

* Bu çalışma, Ahi Evran Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince Desteklenmiştir. Proje Numarası: FEF.A4.18.026 (This work was supported by the Ahi Evran University Scientific Research Projects Coordination Unit. Project Number: FEF.A4.18.026)

Bu çalışma 27-30 Haziran 2019 Üsküp-Makedonyada, Uluslararası Balkan Üniversitesinin ev sahipliğinde yapılan 5. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan bildiriye dayalı olarak hazırlanmıştır.

** Prof. Dr. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, E-posta: nadirilhan@hotmail.com

Eserin 73b'de yer alan başlangıcında, ismi aşağıdaki şekilde kayıtlı olup Allah'ın ismini zikirle metne başlandığını gösteren beyitler aşağıda yer almıştır.

Hikāyet-i Şalşāl Ġazāvat-ı Ali kerremallāhu veçhe

Evvel Allāh adını başlayalum

Her işi anı ögüb işleyelüm

Allāh adı oldı çünki zikrümüz

Görelüm ki neye irer fikrümüz

Eser Oğuz Türkçesinin kuruluş dönemi metni-geçiş devri eseri olması dolayısıyla Eski Türkçe döneminin bazı dil ve imla özelliklerini içeriği gibi Oğuz Türkçesinin dil hususiyetlerini de taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Oğuz Türkçesi, Şeyyad İsa, Salsal-nâme, el yazması.

PARISIAN COPY OF SALSAL-NÂME FROM OGHUZ TURKISH TEXTS

ABSTRACT

The Oghuzs, who founded the Ottoman Empire as well as the Great Seljuk State and the Anatolian Seljuk State, developed literary languages which are called Old Turkey Turkish, Old Oghuz Turkish or the Old Anatolian Turkish based on their own dialects since the 13th century. They gained experience by producing important literary works in Khwarazm, Maverā'ūn-river and Khorasan regions as well as being widely used in these regions before it became a written language in Anatolia.

Although they came to Anatolia in 11th century, there were no literary output of Oghuz's from the 11th and 12th centuries. The existence of some works that are said to belong to the 13th century but have not survived are mentioned in various sources. The Salsal-nâme is mentioned in the sources of various researchers as "one of the first works of Oghuz which is not reached today" but the Parisian copy of it which is said to be reintroduced by İbni Yusuf in 1571, shows that it has survived.

The Parisian copy of the work in the National Biblioteque is 49 leaf and is completed on page 97a leaf, which has been added to a missing Hafız Divan numbered 73b in the Suppliment Turc 1207. It is stated in Aldo Galota's article in Turcica (Galotta, 1991: 179) about the Parisian copy of the National Biblioteque that the story was not reintroduced by Ibn Yusuf in 1571.

At the beginning of the work in 73b, the name of the work is recorded as follows and the couplets which show that the name of Allah has been started by chanting are given below.

Hikāyet-i Şalşāl Ġazāvat-ı 'Ali Kerremallāhu Veçheh

Evvel Allāh adını başlayalum

Her işi anı ögüb işleyelüm

Allāh adı oldu çünkü zikrimüz
Görelüm ki neye irer fikrimüz

As the work is the text of transition period of Oghuz Turkish, it has some language spelling features of Old Turkish period as well as language features of Oghuz Turkish.

STRUCTURED ABSTRACT

The Oghuzs, who founded the Ottoman Empire as well as the Great Seljuk State and the Anatolian Seljuk State, developed literary languages which are called Old Turkey Turkish, Old Oghuz Turkish or the Old Anatolian Turkish based on their own dialects since the XIII century. They gained experience by producing important literary works in Khwarazm, Maverāū'n-river and Khorasan regions as well as being widely used in these regions before it became a written language in Anatolia.

Although they came to Anatolia in 11th century, there were no literary output of Oghuz's from the 11th and 12th centuries. The existence of some works that are said to belong to the 13th century but have not survived are mentioned in various sources. The first products of the language branches that turn into writing language should be the first examples of this formation. One of these early texts is the Salsal-name, which is said to have survived, although the name is mentioned in historical sources. The Salsal-nâme is mentioned in the sources of various researchers as "one of the first works of Oguz which is not reached today" but the Parisian copy of it which is said to be reintroduced by İbni Yusuf in 1571, shows that it has survived.

"The work is a story written in a simple prosody. ..." has been said for the work registered in the National Library Manuscripts Collection in the Ministry of Culture catalog. Since the head and last parts of the text in the National Library Manuscripts Collection are missing in the Ministry of Culture Manuscripts, there is no record of the date of the bookkeeping in the book but It is understood from the words in the catalog "the paper and writing of the work are written at the latest in the 13th century." that this copy is older than the Parisian copy of the National Biblioteque.

The Parisian copy of the work in the National Biblioteque is 49 leaf and is completed on page 97a leaf, which has been added to a missing Hafız Divan numbered 73b in the Suppliment Turc 1207. It is stated in Aldo Galota's article in Turcica (Galotta, 1991: 179) about the Parisian copy of the National Biblioteque that the story was not reintroduced by Ibn Yusuf in 1571.

However, it is seen that the copy in Paris was not the original of the copy written by Şeyyad İsa, but was later copied. In the lower left corner of the 97a suburb, which is the last page of the copy in Paris, it is reported that the work was written by Ahmed bin Ali bin Haydar ed-Devreki.

The counter of the work is shown on the last page of the copy as shown below;

Fa' ilātūn fa' ilātūn fa' ilāt
Bize Allah vire 'akibet necāt

At the beginning of the work in 73b, the name of the work is recorded as follows and the couplets which show that the name of Allah has been started by chanting are given below.

Hikāyet-i Şalşāl Ġazāvat-ı 'Ali Kerremallāhu Veççeh

Evvel Alllah adını başlayalum
Her işi anı ögüb işleyelüm

Allāh adı oldı çünki zikrimüz
Görelüm ki neye irer fikrimüz

As the work is the text of transition period of Oghuz Turkish, it has some language spelling features of Old Turkish period as well as language features of Oghuz Turkish. With this feature, it contains some features that exist in Olga Bolga-language works or Mixed-Language works.

The Paris copy of the work in the National Biblioteque was completed on page 97a foil, which was added to a missing Hafız Divan, numbered 73b, in the Suppliment Turc 1207. Suppliment Turc is registered in 1207 and the edges of the work are black leather, paper-coated, cardboard bound. The work is 25 sheets (48 pages) and the beginning and end of the text is complete. 15 (line) couplets are listed on the pages of the work and there are 6 couplets on the side of the page. The couplets on the side are written as continuation of the couplets on the page. In other words, there are 21 couplets on each page.

The verse and prose mixed in the sources are both written in the Ministry of Culture Manuscripts, in the National Library Manuscripts Collection and in the National Bibloteque of Paris. There are no prose parts in the copies of the work. This suggests that there may be other copies than the existing ones.

Keywords: Oghuz Turkish, Şeyyad İsa, Salsal-nâme, manuscript.

Giriş

Köktürkler zamanından beri Türk birliği içerisinde varlıkları bilinmesine, Divanu Lugati't-Türk'te kullandıkları Türkçeleri "*dillerin en yeğnisi*" olarak vasıflandırılmasına rağmen 13. yüzyıla kadar Oğuz Türkçesinin dil özelliklerini ortaya koyacak eserler yazılamamış veya yazılmışsa bile bu tür eserler çağımıza gelememiştir. Türk tarihinde kurdukları Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu devletleri ve Osmanlı İmparatorluğuyla önemli bir yere sahip olan Oğuzlar, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletlerini kurana kadar siyasi açıdan bağımsız bir devlet oluşturamadıkları gibi kendi ağız özelliklerini de devlet dili olarak bir yazı dili haline getirememişlerdir.

10. asırdan sonra farklı nedenlerle yaşadıkları coğrafyayı terk edip Orta Asya'dan Harezm, Maverai'n-nehir Horasan yoluyla batıya göç eden Oğuzların yerleştikleri, vatan edindikleri yeni coğrafyalarda kendi ağız özelliklerine dayalı oluşturdukları edebî yazı dillerine Eski Oğuzca, Eski Türkiye Türkçesi veya Eski Anadolu Türkçesi denilmektedir.

Köktürk Kağanının Türk halkıyla beraber Oğuz halkı ve beylerine de seslenmesi, kitabelerde Oğuzlara sıkça yer verilmiş olması, Yenisey Yazıtları arasında Oğuz beyleri adına dikilmiş mezar taşlarının bulunması gibi delilleri Korkmaz, Oğuzların Eski Türkçe dönemindeki

varlıklarının kanıtı olarak görmektedir. Ayrıca Korkmaz, Oğuz Türkçesinin Köktürk ve Uygur dönemlerinin yazı dili olan Eski Türkçeyi etkilediğini belirtmektedir. (Korkmaz, 2013: 43)

Oğuz Türkçesinin müstakil bir yazı diline dönüştüğü Anadolu coğrafyasına ulaşmadan evvel Harezmi, Maverâü'n-nehir ve Horasan bölgelerinde de yaygın bir kullanıma sahip olduğu, önemli eserler ortaya koyduğu bilinmektedir. Bu sahalardaki yaygın etkisi sebebiyle Oğuz Türkçesinin bir kısım özelliklerinin bu sahada yazılmış bazı eserler üzerinde etkili olduğu araştırmacılarca kabul edilmektedir.

Oğuzca'nın yazı dili olma süreciyle ilgili olarak Gürer Gülsevin, Oğuzların kendilerine özgü lehçe özellikleri olmasına rağmen, XIII. yüzyıla kadar ortak edebî yazı dilini kullandıklarını, Oğuzların Anadolu'ya geldikten sonra kendi lehçeleriyle yazmaya başladıklarını dile getirmektedir. (Gülsevin, 2013: 46) Bunun temel sebebi de bağımsız bir siyasî birliğin Anadolu sahasında oluşturularak kendi siyasî sınırları içerisinde kendi yazı dillerini oluşturmalarına dayanmaktadır. Bu oluşum ana yurtlarını terk ederek batıya göç edip kendi devletlerini kuran Oğuz boylarının, Orta Asya coğrafyasından hem mesafe olarak hem de siyasî bakımdan uzaklaşmalarıyla mümkün olmuştur.

Hiçbir yazı dili ayrıldığı dilden tamamen bağımsız farklı bir yazı diline dönüşemez. Mutlaka ayrıldığı dilin bir kısım özelliklerini de bünyesinde barındırmaya devam eder. Bu da bir yazı dilinin etki alanı içerisinde yer alan bir ağız bölgesinin daha sonra müstakil bir yazı diline dönüşmesinde, koptuğu yazı diliyle ve diğer ağızların özellikleriyle etkileşimini göstermektedir.

Bir ana dilden koparak yazı dili haline dönüşen bütün yakın ve uzak lehçelerinde, kendinden önceki dönemin birtakım ses bilgisel ve şekilsel özellikleri var olabileceği gibi kendisiyle aynı dönemlerde ortaya çıkan diğer dil kollarıyla da ortak özellikleri görülebilmektedir. Ayrıca bir ana dilden ayrılan bir yazı dilinin özelliği olarak kabul edilen unsurları bir başka yazı dilinde de bulunabilir.

Zaman içerisinde bir dilden ayrılarak yazı diline dönüşen dil kollarının ilk ürünleri bu oluşumun ilk örnekleri olması sebebiyle de yazı dili için önemli metinlerdir. Bu ilk metinlerden biri de tarihî kaynaklarda ismi zikredilmekle birlikte günümüze ulaşmadığı söylenen Salsal-name'dir.

Salsal-nâme¹

Anadolu sahasının ilk ürünleri arasında çeşitli kaynaklarda varlığından söz edilmekle beraber günümüze ulaşmadığı ifade edilen Salsal-nâme adlı eserle ilgili kaynaklarda yer alan bilgiler çelişmektedir. Köprülü eserin yazarı olarak Şeyyad Hamza'dan bahsederken Özkan ve bazı kaynaklar eserin yazarı olarak Şeyyad İsa ismini zikretmişlerdir. Fuat Köprülü "Şeyyad Hamza adlı bir şâirin –Hazreti Ali'nin Salsal adlı bir devle cenklerini tasvir eden- manzum ve meşhur Salsalnâme'si.... Elimizde bulunmayan ve fakat mevcudiyetleri tarih kaynaklarıyla anlaşılan eserlerdir." (Köprülü, 1981: 335) sözleriyle eserin varlığından haber vermesine karşılık tarihi kaynakları göstermemiştir. (İlhan, 2016: 560)

Şentürk ve Kartal, Eski Türk Edebiyatı Tarihi adlı eserlerinde Anadolu Selçuklular devrinde, Anadolu'da yazıldığı hâlde günümüze ulaşamayan eserlerin var olduğunu bunlardan birinin de Salsal-nâme olduğu belirtmişlerdir. (Şentürk- Kartal, 2005: 86-87). Mustafa Özkan da eser ile ilgili olarak "Mesela Şeyyad İsa'nın, Hz. Ali'nin Salsal adlı bir devle ilgili cengini anlatan nazım - nesir karışık Salsalnâme'si, ... gibi eserler varlıkları tarihi kayıtlardan anlaşılan fakat bize kadar gelemeyen eserlerdendir." (Özkan, 2009: 62-63) bilgisini aktarmakta ancak bu tür eserlerle ilgili Köprülü'nün sözlerinden başka bir kaynak göstermemektedir.

¹ Salsal-nâme ve Salsal kelmesi ile ilgili bir kısım genel bilgiler ve değerlendirmeler XI. Milli Türkoloji Kongresi, 11-13 Kasım 2014'te sunduğumuz "Oğuz Türkçesinin Kuruluş Metinlerinden Salsal-nâme" adlı bildiri metnimizden alınmıştır.

Köprülü ve Özkan'da "manzum ve mensur" "nazım ve nesir karışık bir eser" olarak tarif edilen eserin Paris Natioanal Bibloteque'de Suppliment Turc 1207'de kayıtlı olan eksik bir Hafız Divanı'na 73b varak numarasıyla numaralandırılmış olarak eklenmiş 97a varak numaralı sayfada biten nüshasının mensur bölümü bulunmamaktadır. Eser tamamen manzum olarak yazılmıştır.

Zeynep Korkmaz tarafından yazılan Oğuz Türkçesinin Gelişimi adlı eserde Anadolu'da kurulup gelişmeye başlayan Selçuklu dönemi Oğuzcası yazı dilinin kuruluşunda öncülük eden eserler sayıldıktan sonra "... varlıklarını yazılı kaynaklardaki bilgilerle ya da 13. yüzyıldan sonraki kopyaları ile ulaşabildiğimiz Şeyyat İsa'nın Salsalnâme'si, yazarı bilinmeyen Şeyh San'an Hikâyesi, ..." (Korkmaz, 2013: 81-82) sözleriyle yukarıdaki kaynaklarda da zikredilen Salsalnâme adlı eserin varlığından bahsedilmiştir. Ancak Korkmaz'ın da Salsalnâme ile ilgili verdiği bilgi bu sözlerden ibaret olması dolayısıyla eser hakkında hangi kaynaktan bilgi yer aldığı belirtilmemiştir. Korkmaz da Özkan gibi eserin yazarı olarak Şeyyat İsa'yı göstermektedir. (İlhan, 2016: 560)

Paris'te yer alan nüshanın aruzun "Fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilât" kalıbıyla yazıldığı yazmanın son sayfasında yer almaktadır. Kültür Bakanlığı Yazmalarında, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda kayıtlı olan eserin baş ve son kısımları eksik olduğu içi yazma nüshada vezin bilgisi yer almamıştır. Ancak eserle ilgili olarak yazmalar kataloğunda "Eser, basit bir aruz vezniyle yazılmış nazm şeklinde hikâyedir. ... Hz. Ali'nin Salsâl ile yaptığı gazaları kapsar. Salsâl ile yapılan gazalar, Türkiye'de ilk defa bu nüsha ile ortaya çıkmıştır." (yazmalar.gov.tr) şeklindeki açıklamalar yer almıştır.

Kaynaklarda "nazım ve nesir karışık bir eser" olarak bahsedilen eserin hem Kültür Bakanlığı Yazmaları'nda, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda yer alan nüshası hem de Paris National Bibloteque'de yer alan nüshası tamamen nazımla yazılmıştır. Eserin nüshaları içerisinde mensur kısımlar yer almamaktadır. Bu da mevcut nüshalar dışında başka nüshasının olabileceği ihtimalini düşündürmektedir.

Eserin Kültür Bakanlığı Yazmasının baş ve son kısımları eksik olduğu için eserde istinsah tarihi ile ilgili herhangi bir kayıt yer almamasına karşın İbni Yusuf'un 1517'de tekrar nazmettiği söylenen ve Paris Natioanal Bibloteque'de bulunan nüshanın sonunda istinsah kaydı yer almaktadır. 1571'de İbni Yusuf tarafından tekrar nazmedilen ve Paris Natioanal Bibloteque'de bulunan nüshanın varlığını Aldo Galotta'nın Turcica'daki yazısından öğrenmekteyiz. (Galotta, 1991: 175-190)

Şeyyad İsa

Salsal-name'nin müellifi olarak kabul edilen Şeyyâd İsa hakkında bilgi bulunmamaktadır. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nde: "Köprülü'nün verdiği bilgilere göre muhtemelen 13. yüzyılda yaşayan eski bir şairdir. Bilinen tek eseri *Salsal-nâme* isimli cenknâmesidir. Salsal adlı bir devin Hz. Ali ile savaşıp ona yenilmesinin ve telef olmasının eski bir dille ve aruzun iptidai bir şekliyle nakledildiği bu kahramanlık hikâyesi manzum ve mensurdur." (www.turkedeb.2019) şeklinde bilgiler yer almaktadır.

Salsal kelimesi

Salsal kelimesi, Kur'an-ı Kerimde Rahman suresinin 14. ayetinde خلق الإنسان من صلصال كالفخار "(Allah) insanı pişmiş gibi bir çamurdan yarattı." (haz. Altuntaş-Şahin, 2006: 530) şeklinde geçmektedir. Kelimenin anlamı Devellioğlu sözlüğünde, "Salsal صلصال (a.i) : jeol. 1. Kumla karışık ince çamur, 2. Lüleci çamuru" (Devellioğlu, 1984: 1100) şeklinde açıklanmıştır.

Ayet, Kutub'un Tefsiri'nde "... Bilahare Hak Teala insanların ve cinlerin yaratıldıkları maddeyi anlatıyor. İnsanın pişmiş çamur gibi balçıktan yaratıldığını bildiriyor. Metinde geçen

salsal صالصال kelimesi kuruyup bir yere vurulduğunda ses çıkaran çamur manasındadır.” (Kutub, ...:219) şeklinde açıklanmıştır.

Hamdi Yazır da ayeti “(Allah) insanı fahhar gibi salsaldan yarattı. Salsal, tıngır tıngır ses veren kuru çamur demektir. Fehhar iyi pişkin saksı, yani fagfur (porselen) gibi çın çın ses verecek kadar kurumuş hayattan o derece uzak kuru topraktır...” (Elmalılı, 1998:369) sözleriyle tefsir etmektedir. Hikâyede yer alan Hz. Ali'nin mücadele ettiği ve yendiği devin bu kelimeyle karşılanması insanın yaratılışının esasında var olan temel maddeye işaret olmakla birlikte Salsal'ın İslam'ı kabul etmemiş olmasıyla insanlık değerinden uzak boş bir hayat sürmesine işaret olarak seçilmiş olmalıdır. (İlhan, 2016: 560)

Eserin konusu

13. yüzyılda Şeyyâd İsa tarafından yazılan ve Hz. Ali'nin gazaları ile Hz. Ali'nin Salsal adlı bir devle cengini anlatan bir kahramanlık hikâyesidir. Eserin mevcut iki nüshasından Kültür Bakanlığı nüshasının baş ve son sayfaları eksik olup metin şu beyitlerle başlamaktadır:

Kimse kılıçla yanına gidemez
Varuban anuñ ile ceng idemez
Oda beñzer her neye degse yaķar
Her ʔarafdan yıldırım gibi ʔaķar

Eserin Paris National Biblioteque'de yer alan ikinci nüshası tam olup eserin ismi/ başlığı kırmızı mürekkeple, harekesiz olarak “**Hikāyet-i Şalşāl Ġazāvat-ı ‘Ali Kerremallāhu Veķķeh**” şeklinde yazılmıştır.

Eser, Allah'ın isminin zikredilmesiyle başlamaktadır. Eserin başlangıç beyitleri şöyledir:

Evvel Allāh adını başlāyalum
Her işi anı ögüb işleyelüm
Allāh adı oldı ʔünkü zikrümüz
Görelüm ki neye irer fikrümüz
Yolumuzu arāyalum fikirile
Tā‘ata meşğul olalum zikirile

Allah'ın isminin zikredilmesinden sonra peygamberin anılması peygambere salavat kısmı da şu beyitlerle başlamaktadır.

Vācib oldur imdi anı añalum
Muşţafānuñ rūķını şād idelüm
Ol ḥabībdür aya beñzer yüzi
Yarın ol dileyiser Ḥaķdan bizi
Ol ḥabīb-çün yaratdı ‘ālemi
İns ü cin dīv ü peri vü ādemi

Hikāye Hz. Peygamber'in ashabıyla otururken Hz. Ömer'in huzura gelmesiyle sahabelerin Ömer'den bir kıssa dinleme isteklerinin ifadesiyle başlamaktadır. Metinde Ömer, dünyada çok acayıplikler gören ‘görmüş geçirmiş’ şahsiyetiyle ifade edilmiştir.

Şahâbeler dirler yâ Muştafâ
 ‘Ömer itsün bir hikâyet ey şafâ
 Zîrâ dünyâda delim sürdi ‘Ömer
 Hem ‘acâ’ibler daği gördi ‘Ömer
 Döndi Resûl ‘Ömere eydür söylegil
 Gördüğünden bir hikâyet eylegil

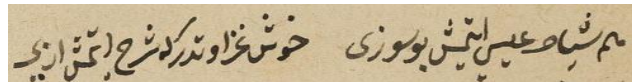
Peygamber’in buyruğuyla Ömer’in eserinde Salsal adlı İslam dinine asi bir kişiden 74a.17-74b.2 beyitlerinde şöyle bahsettiği ifade edilir:

‘Ömer eydür yâ emirü’l-mü’minîn
 Görmedükden eydeyün ben bi’l-yağîn
 Bir kişi gördüm cihânda sehm-nâk
 Kim iderdi na‘rası Zühreyi çāk
 Adı Şalşâl ol anuñ kendi pelid
 Nefesinden bağlanur gökde bulıd
 Yir götürmez ol la‘îni tırıcak
 Yumruğın çaşa geçürür urıcak
 Yerleri der-bend ü şarp yollar kamu
 Key yavuz mel‘ün özi ehl-i tamu
 Kām-ı kûm dirler anuñ iklimine
 Girmedük oldur Muḥammed dînine
 ‘Âşîdür İslâm dînine ol la‘în
 Hiç kimseden qorḥusı yokdur hemîn

Yukarıdaki beyitlerde yer alan sözlerden sonra Hz. Ali, Hz. Peygamber’den destur alarak Salsal’ı dine döndürmeye dönmezse de öldürmeye savaşa gider. Hikâyenin sonunda Salsal, İslamiyet’i kabul etmeyince Hz. Ali tarafından öldürülür ve hikâye bu şekilde tamamlanır.

Salsal-name’nin Kültür Bakanlığındaki nüshasının sonunun da eksik olduğu, eserin tamamlanmadığı son sayfadan anlaşılmaktadır. Bu son varakta temmet kaydı ve tarih yer almamıştır. Ancak Paris nüshasının son sayfasında eserin temmet kaydı, yazıldığı tarih açıkça gösterilmiştir.

Eserin son sayfasında (97a), eserin müellifi olarak Şeyyad İsa zikredilmiştir. Ancak bu beytin devamında yer alan beyitte ‘Şeyyad İsa’nın sözünde zerafet olmadığı, nesrinin güzel olmakla birlikte nazmını Rüstem’in atına kara değersiz çul örtmüşçesine usulden uzak olduğu’ şeklinde bir ifade yer almıştır.

*Hem Şeyyād ‘İsa eyitmiş bu sözi
 Hoş gazavatdur ki şerh etmiş özi*

İlla sözinde zerāfetden eşer
 Yokdurur her ki tarāvetden eşer
 Neşri ḥüb illā ki nazm bî-uşûl
 Rüstemüñ rahşına örtmiş qara çul

Ya' ni havza itmiş ki yiye hâş u 'âm
Yeñi havucdan düzer eski ta'âm

Elde uygun malzemeler olmasına rağmen lezzetsiz yemekler yapan biri gibi tasvir ettiği müellifin eserini “lezzetsiz yemeği lezzetli hâle getiren kişi” olarak İbni Yusuf’un müdahalesiyle, eseri yeniden istinsah etmesiyle lezzetli hale getirdiğini de eserin son sayfasında aşağıdaki beyitlerde ifade etmiştir. Eserin yazılış tarihi ve vezni de bu bölümde verilmiştir.

Bişirür helvâ 'aķidele ciger
Ögelüm şeker yerine tuz eker
Yağı yok dâne birinç ol eylemiş
Sarmışak u sirkesin bol eylemiş
Tuzlu helvâ bişirür tuzsuz ta'âm
Şöyle kim alur yimez aç hâş u 'âm

İbni Yūsuf bilimez geldi ilerü
Tizcek aldı halvānuñ tuzın gerü

Ol ta'âm içre atub kıldı tazîh
Çün ta'âm halva şîrîn sözi azîh
Kim yiyenler anı hîç uşanmaya
Bekmez ü tarana bulğur şanmaya
Ma'nā eri od sözün aşlın bilür
Ana göre işidür tasîn ılur

.....

Şub iden cemādil iki hem idi
Hicretün tārîi şad kef cim idi.

.....

Yā ilahî faẓluñ eyle delîl
ullaruñ ki ulaa illetden 'alîl
Rametün deryāsına yokdur girān
Kim ılasın bizi kemden kāmuran 97a.16

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilāt
Bize Allāh vire 'ākibet necāt

Ten sarāyın cān tutduça maām
Vir şalavāt Muştafāya ber-devām

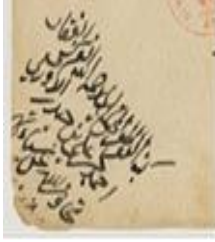
Eserin İbni Yusuf tarafından yeniden yazılış tarihi aşağıdaki beyitte yer almaktadır.

Şub iden cemādil iki hem idi
Hicretün tārîi şad káf cim idi.

İkinci mısradan yer alan hicretin tarihi olarak gösterilen sad cim kef harflerinin ebced hesabıyla karşılığı sad=90 kef=20 cim=3'tür. Bu sayıları topladığımızda 113 etmektedir. Ancak

burada şairin bir sanat/oyun yaptığı görülmektedir. Sayılarda yer alan sıfırlar olmaksızın üç rakam yan yana getirildiğinde ortaya 923 sayısı çıkmaktadır. Tarihi birinci mısradaki yer alan “cemādil iki” ifadesi ile 923 yılının Cemaziyülevvel ayının ikinci günü olarak miladi tarihe çevirdiğimizde eserin yazılış tarihi “23 Mayıs 1517”ye denk gelmektedir. (www.ttk.gov.tr. 2019) Cemaziyühahir ayı olarak çevirirsek miladi tarihle 22 Haziran 1517 olmaktadır.

Eserin 97a sayfasının sol alt köşesinde İbni Yusuf’un istinsah ettiği eseri kopyalayan kişinin ismi / künyesi yazılıdır. Bunun altında da sayfa köşesinin yıpranmış olması dolayısıyla tam okunamayan rakamlar (belki 1018 ??) yer almaktadır.

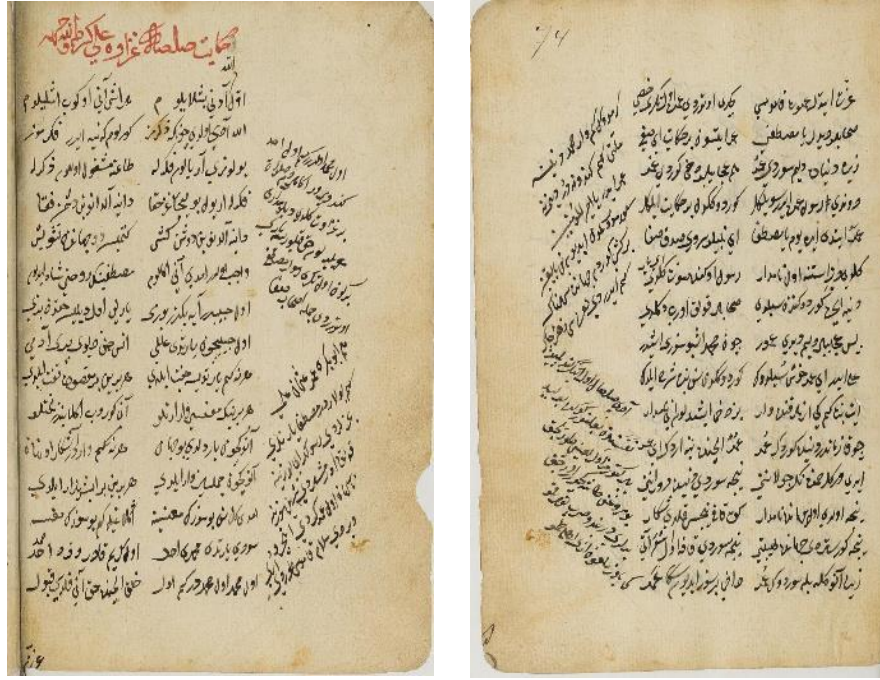
Ketebehü el-faķırü'l-ħaķır el-muħtācu ilā raħmetillahi'l-azīzi'l-gaffār
Ahmed bin ‘Ali bin Ħaydar ed-Devrekī
Teħāvezallāhu ‘ani’s-seyyiāt

Eserin fiziksel-şekli yapısı

* Eserin National Biblioteque’de bulunan Paris nüshası Suppliment Turc 1207’de kayıtlı olan eksik bir Hafız Divanı’na 73b varak numarasıyla numaralandırılmış olarak eklenmiş 97a varak numaralı sayfada tamamlanmıştır. Suppliment Turc 1207’de kayıtlı olan eserin kenarları siyah meşin, kağıt kaplı, mukavva ciltlidir. Eser 25 varak (48 sayfa) olup başı ve sonu tam bir metindir. Eserin sayfalarında 15 (satır) beyit sıralanmış olup sayfa kenarında da 6 beyit yer almaktadır. Kenardaki beyitler sayfada yer alan beyitlerin devamı olarak yazılmıştır. Yani her sayfada 21 beyit yer almaktadır.

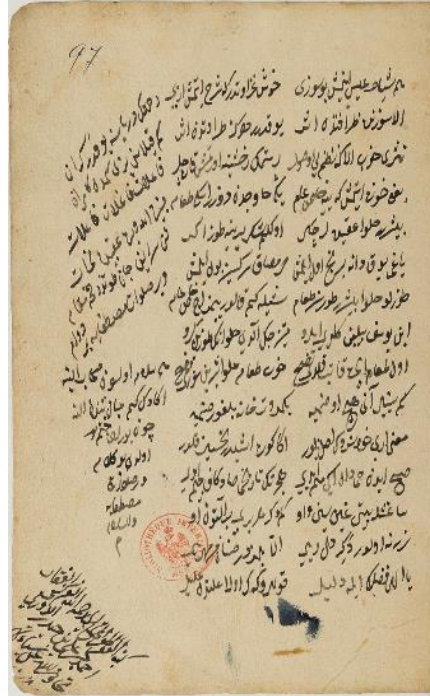

Metnin içinde bulunduğu eserin cilt kapağı

Eserin 73b-74a sayfaları

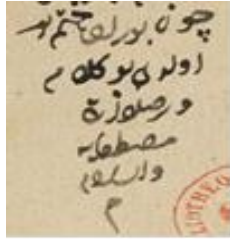
* Eserin sayfalarında genellikle (15 beyit + 6 beyit) 21 beyit yer alırken 84b sayfasında dördüncü beyit yeri boş bırakıldığı için (14 beyit+6 beyit) 20 beyit, 90a sayfasında (16+6) 22 beyit, 91b sayfasında şiir başlığı yer aldığı için (14 beyit+6 beyit) 20 beyit yer almaktadır. Buna göre metnin tamamı 1007 beyitten oluşmuştur.

Eserin son sayfası (97a)

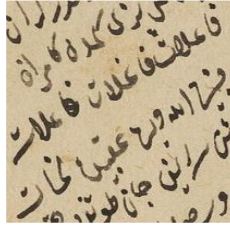
* Eserin son beş beyti şöyledir:

Raḥmetüñ deryāsına yokdur girān
Kim kılasın bizi kemden kāmūrān
Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilāt
Bize Allāh vire 'ākibet necāt
Ten sarāyın cān tutdukça maḳām
Vir şalavāt Muştafāya ber-devām
Hem selām olsun şaḥab u āline
Aña degin kim cānı teninden alına

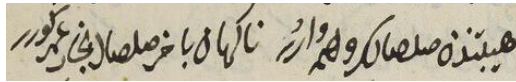
Çün burada ḥatm
oldı bu kelām
Vir şalāvāt
Muştafāya
ve's-selām

* Eser, basit bir aruz vezniyle yazılmış bir manzum hikâyedir. Eserde kullanılan aruz kalıbı *Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilat*'dir. Eserin yazımında kullanılan vezin 97a sayfasında aşağıdaki beyitte yer aldığı şekliyle gösterilmiştir.

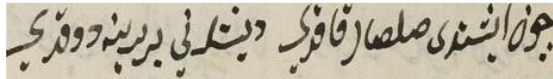

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilāt
Bize Allāh vire 'ākibet necāt

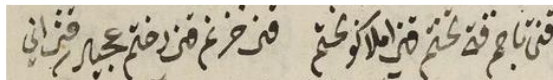
Ancak eserin yazımında kullanılan bu kalıpla ilgili kusurlar da görülmektedir. Örneğin aşağıdaki beyitlerin *Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilat* kalıbına uymadıkları görülmektedir. Birinci beytin ikinci mısraı, ikinci beytin de birinci mısraı vezne uymamaktadır. Üçüncü beytin her iki mısraı da vezne uymamaktadır.

Heybetinden Şalşāluñ vehme varur
Nāgehān baḥar Şalşāl biçār 'Ömeri görür 77b.4

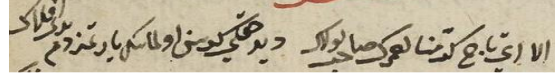

Çün işitdi Şalşāl kaḳıdı
Dişlerini birbirine doḳıdı 78a.4

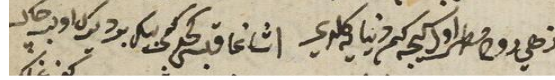

Ḳanı tācum ḳanı taḥtum ḳanı emlak u baḥtum
Ḳanı ḥazinem ḳanı raḥtım 'aceblerüm kaṭı anı 84b.6

Âlemin yaratılma sebebi İslam peygamberi Hz. Muhammed'in övgüsü, doğumu ve doğum sırasında meydana gelen bazı olaylara telmihte bulunulan ve 91b4-10.beyitlerde yer alan şiir de vezin açısından eserin sonunda belirtilen vezne uymamaktadır. Aşağıya birkaç beyti örneklenen şiirin vezni 'mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün' şeklindedir.

Elā ey tac-ı kerremnā lī-‘ ömrük şāhib-i levlāk
Didi Hāḫḫ ger sen olmasan yaratmazdım yedi eflāk

Zihī rūh-ı muṭahhar ol gece kim dünyāya geldi
Aşağa ḫubbesi göçdi ki biñ bir direk olub çāk

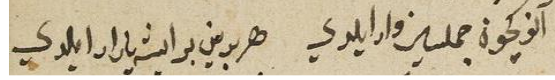
Eserin bazı dil imlâ özellikleri

→ Eserin Kültür Bakanlığı nüshasında –ke’li yönelme hali şekli yer almasına kaşın Paris nüshası metninde yönelme hali eki Oğuz Türkçesinin özelliği olan –gA/kA ekinin başındaki g/k’nin düşürülmesiyle ortaya çıkan –a/-e şekli kullanılmıştır.

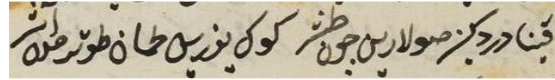
Tahtı üstinde oturmışdı Şalşāl
Bir çınar şāhına benzerdi kol 77b.1

‘ Ākıbet irdük Cebelkā şehrine
İntikām almağa düşmān ḫahrına 85a.8

→ Eski Türkçe döneminde belirtme hali eki –nI ve –Ig şeklinde iki farklı ek varken günümüzde –g düşmesiyle –ı –i şeklideki belirtme hali eki ortaya çıkmıştır. Ekin yaygın kullanılan şekli _ı/-i’li şekiller olmakla birlikte eserde üçüncü teklik iyelik ekinden sonra –n’li belirtme hali eki de metinde kullanılmıştır.

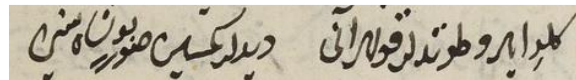
Anuñçün cümlesin var eyledi
Her birin bir işe yarar eyledi 73b.12

Ḳaynadur deñiz şuların çün taşar
Gökyüzin tuman tutar ḫaddin aşar 77a.4

Uyanub açdı gözün ol bahtlu
Gördi ol daḫme nūrile yahtlu 88a.13

→ Eski Türkçedeki yön gösterme eki –garu / -gerü Oğuz Türkçesinin özelliği olan bazı eklerdeki –g-‘nin düşürülmesine bağlı olarak Eski Anadolu Türkçesinde –aru / -erü şeklinde kullanılmış, Türkiye Türkçesinde de uyuma bağlı olarak –arı / -eri şeklinde kullanılmaktadır.

Geldi ilerü tıtdılar kıllar anı
Didiler kimsin şorar bu şāh seni 77b.6

Alkame sürdi atını ilerü
Girdi meydāna hemān cevlan örü 90a.18

→ Eski Türkçede döneminde dar ünlülü şekliyle kullanılan ayrılma hâli eki metinde genellikle –dAn şekliyle kullanılmıştır Ancak bir örnekteki yazılış eki –din şeklinde okutmaktadır.

Getürün bunda şalışun? bendin anuñ
Zârlığı olmasun çendin anuñ

→ İlgi hali ekinin kullanımında da, ünsüzle biten kelimelerden sonra da ekin –Uñ, ünsüzle biten kelimelerden sonra da ekin –nUñ şekli görülmektedir. Yani eserde ilgi hali ekinin –uñ –ün –nuñ –nüñ şekilleri kullanılmıştır.

Atdı ‘Ali kendüyi anda içerü
Ayağınıñ üstine tırdı örü 80b.12

Bunlaruñ kanı saña kıanda kıla
Ben dağı cānuña eyleyüm belā 86a.1

→ Eserde ı’li kelimelerin ve eklerin yazımında daima ڭ kullanılmıştır.

Ol ḥabībdür aya beñzer yüzi
Yarın ol dileyiser Ḥaḫdan bizi 73b.7

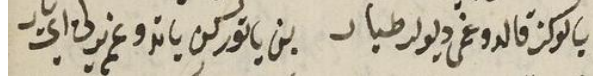
Biñ iki biñ yaşayab dünyā görür
Soñ serencām olub gūra girer 82a.12

Ḳanıla ṭolmuşdı şaḫranuñ yüzi
Ḳan deñizinden görünmezdi yüzi 86b.8

‘Ali eydür kim birez leşker aluñ
Düşmen üzre cehd iduñ soñra ölüñ 90a.12

Oldı hem gece be-ğayet kıarañu
Leşker oldı hem kıamu ikü yañu 94b.19

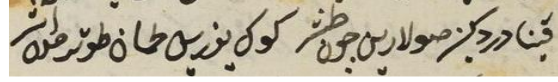
→ Yazı dilimizde yalnız şeklinde kullanılan kelime Salsal-nâmede farklı imlâyla yaluñuz şeklinde yazılmıştır.

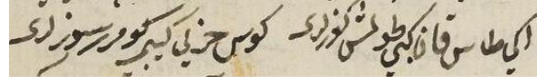
Beglerüm gitmiş beni andan koyub
Yaluñuz çadırda kaldum uyuyub 83b.13

Yaluñuz kalduğımı dīvler tıyar
Ben yaturken yatduğum yerde ey yār

→ Eski Türkçe döneminde kelime başında t-'li olarak kullanılan ancak Oğuz Türkçesinin bir özelliği olarak kelime başında d-'ye dönüşen, yazı dilimizde de d-'li olarak kullanılan bazı kelimeler Salsal-nâmede t-'li olarak yazılmışlardır. Bu kelimelerde henüz d'ye dönüşüm gerçekleşmemiştir.

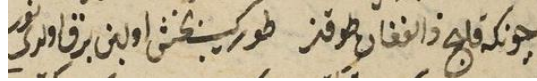

Kaynadur deñiz şuların çün taşar
Gökyüzin tuman tutar haddin aşar 77a.4

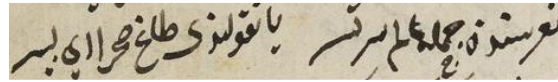

İki taş kan gibi toluş gözleri
Kös hızbi gibi görür sözleri 89b.14

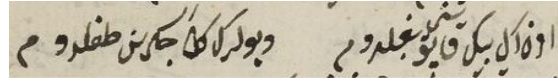
Ol maḳāmuñ içi tolu ey hāce
Tağ yazı dīv idi uçdan uca 82a.18

Çünkü kılıç zülfikara tokmur
Tır gibi bahş oluban barḳ oldu nūr 96a.12

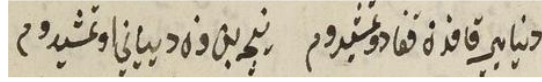
Na' rasından cümle 'ālem ser-te-ser
Yanḳulandı tağ u şahrā ey püser 82b.8

On iki biñ ḳapusını bağladum
Dīvlerüñ külli cigerin tağladum 83b.4

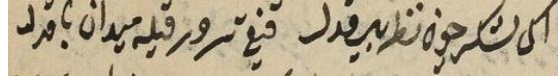
→ Günümüzde t- ile başlayan / t'li olarak kullanılan türlü, tutmak gibi bazı kelimeler metinde d- ile yazılmıştır

Kim seni dürlü cezādan ḳurtara
Ermeye ṭamu odundan bir zerre 92a.16

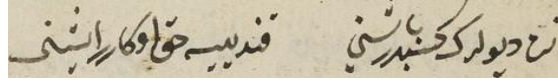
Dünyâyı Qafdan Qafa **dut**mıšidüm
Nice benden diyeni ütmišidüm 87b.10

→ Kanqı, qanı, qanda gibi Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde kullanılan ancak yazı dilimizde kelime başındaki k-'ların h-'ya dönüşmesiyle kullanımdan düşen şekiller metnimizde yer almıştır.

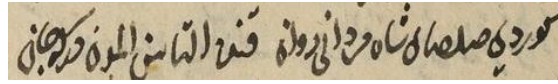

İki leşker çün nazar bir qodılar
Qankı server kıla meydân baqdılar 95b.14

Eytdi **qamı** ol benüm oğlanlarum
Kim tenüm içre olardur canlarum 93b.19

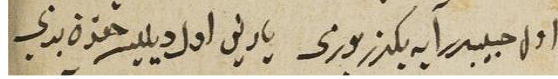

Nerre dīvlerün kesibdür başını
Qandayısa Hâk oñarur işini 89a.1

Gördi Şaṣṣal şāh-ı merdānı revān
Qanda iltesin elümden derke cān 95a.6

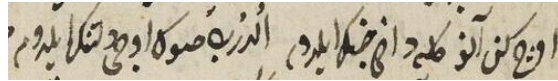
→ Yazı dilimizden farklı olarak 3. teklik şahıs zamiri, Eski Türkçedeki gibi eksiz şeklinde “ol” kullanılırken ekli hâllerde “an” zamiri kullanılmıştır.

Ol ḥabībdür aya beñzer yüzi
Yarin ol dileyirser Hâqdan bizi 73b.7

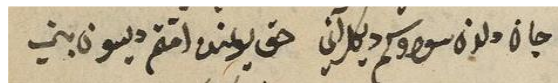
Ol Muḥammed oldurur kim ol eḥad
Kendü virür aña her dem şalavat 73b.16

Kimse varmaz yaḥtına ol taḡuñ
Göge çıkmış şanasın başı anuñ 76b.18

Üç gün anuñıla daḡi cenk eyledüm
Öldürüb şoñ ucu dīl-teng eyledüm 83a.14

Nice secde kılsaram butlara
Yaḥud maḥkûm olısaram anlara 91b.21

Cân u dilden sevdüğüm diñler anı
Hak yolından ümmetüm disün beni 94b.10

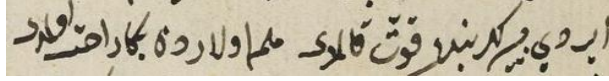
Üçüncü çokluk şahıs zamiri, genellikle “anlar, anları, anlara” şekilleriyle kullanılırken sadece bir örnekte “olar” şekliyle metinde yer almıştır.

Dağı kamu nâyib ü vezîrleri
Kim hisâba getüriser anları 82a.13

Aldılar pendini ol yarenlerüñ
Bî gümân şad oldu cânı anlaruñ 96b.7

İrdi pîrlük bende kuvvet kalmadı
Hem **olardan** baña rāhat olmadı 90b.13

Sonuç

Hikâyet-i Şalsâl Gazâvat-ı Ali kerremallâhu veçhe adlı eser Oğuz Türkçesi'nin kuruluş devri metni olması dolayısıyla Oğuz Türkçesi'yle Eski Türkçe döneminin bir kısım dil imlâ özelliklerini birlikte barındırmaktadır. Kelimelerin ve eklerin yazımında da bir kısım karışıklıklar görülmektedir. Ekler bazen Türkiye Türkçesindeki gibi ünlü ve ünsüz uyumlarına uygun olarak yazılırken bazen de Eski Anadolu Türkçesindeki kalıplaşmış yazımlara uygun olarak metinde yer almış, dolayısıyla uyum dışı kullanımlar da söz konusudur.

Kaynaklarda varlığı bildirilen ancak günümüze ulaşmadığı söylenen Salsal-nâme'nin baş ve son sayfaları eksik olan Kültür Bakanlığı yazmalarındaki nüshasından başka 1571'de İbni Yusuf tarafından tekrar nazmedildiği söylenen Paris nüshası eserin günümüze ulaştığını göstermektedir. Bu nüshaların incelemeleriyle birlikte metinlerini de içeren yayın da yakında araştırmacıların istifadesine sunulacaktır. Paris nüshası 25 varak (48 sayfa) olup başı ve sonu eksiksiz bir metindir.

KAYNAKÇA

- Devellioğlu, F. (1984). **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi Ankara.
- Galotta, A. (1991). “Salsal-Nâme” **Turcica**, Volume 23, s.175-190
- Gülsevin, G.(2007). Oğuzca Olmayan Tarihî Metinlerde Oğuzca Unsurlar ve Nehcü'l-Feradis Örneği” **Uluslararası Altaistik Kongresi (PIAC)**, 22-27 Haz. 2003, Ankara, TDK Yayınları, s.163-175
- Gülsevin, G. (2013). “Eski Anadolu Türkçesinin Oluşumu”, **XIV-XV. Yüzyıllar Türk Dili** (Editörler Vahit Türk, Erdoğan Boz) Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- İlhan, N. (2016). “Oğuz Türkçesinin Kuruluş Metinlerinden Salsal-nâme” **XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildiriler**, 11-13 Kasım 2014, İstanbul Üniv., İstanbul.
- Korkmaz, Z. (2013). **Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi**, Türk Dil Kurumu Yayınları Ankara.

-
- Köprülü, M. F. (1981). **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ötüken Neşriyat A.Ş., 3. Basım.
- Kur'an-ı Kerim Meâli** (2006) (Haz.: Halil Altuntaş,. Muzaffer Şahin) Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Kutub, S. (tarihsiz) **Fizilâl-il-Kur'an**, 14. Cilt Hikmet Yayınları İstanbul 1, s.219.
- Özkan, M. (2009). **Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi**, Filiz Kitabevi İstanbul.
- Şentürk, A. A. – Kartal, A. (2005). **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Yazır, Elmalılı M. H. (1998). **Hak Dini Kur'an Dili**, 7. Cilt, İstanbul.
- <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6822>
- <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b52506557h/f2.image.r=Suppliment%20Turc%201207,Hikayeti Salsal Gazavât-ı 'Ali k.v., National Biblioteque, Suppliment Turc 1207, v.97a.>
- https://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=128649